

(Київ), Вінницьких обласного архіву та краєзнавчого музею. 2012 р. в Погребищі створено меморіальний музей Присяжнюк Анастасії Андріанівни.

(Енциклопедія сучасної України.
Режим доступу – <https://esu.com.ua/article-880502>)

**«Наша мама». Марія Онуфріївна Присяжнюк.
Спроби біографії.
Написала Настя Андріанівна Присяжнюк**

«Всі щасливі родини подібні одна до одної, а всі
нещасні переживають, страждають по-своєму»

Присвячую моїм любим дорогим сестрі Феклі
і брату Афону, Маминим оплаканим дітям.

З любов'ю
Настя Андріанівна
Присяжнюк

«І скільки вже нема в живих тоді веселих молодих».

Наша мама

«Благородство панське претензійне, просвіщенне –
воно ніколи не сягне такої високості, як вродженне
благородство простої людини, темної, не просвітленої,
не умудреної всякими позиченими ідеями».

Т.Г. Шевченко

Отаке благородство простої людини мала наша мама.

Все, що може бути світле величне в людині було в нашої,
неписьменної, бідної страдниці на цьому світі, мами.

Всяка мати любить своїх дітей, всяка мати бажає щастя своїм дітям,
але не всяка вірний шлях найде до щастя своїм дітям.

Наша мама не тільки нас любила, не тільки робила нас щасливими в нашому злиденному житті, але й виводила нас на шлях непроторений, на шлях, яким майже ні одна родина в Погребищах не йшла. І коли ми всі троє живем в добрі, в щасті, маємо вищу освіту, маємо хороші пенсії, то насамперед маємо завдячувати нашій многострадальній мамі і радянській владі, за яку ми боролись і принесли в жертву, кровну жертву, нашу благородну ні з чим не зрівняну маму. Пишучи ці слова я згадую минувшину і плачу гіркими сльозами.

Давно вже в мене думка зародилась написати щось побідне до біографії нашої мами. Я знаю, що це буде не повне, я знаю, що більшість етапів життя буде в морокові невідомості, але напишу, що знаю. Напишу.

«Возвеличу оцих рабів німих»

«Доле де ти? Доле де ти?.. Нема ніякої...

Коли доброї жаль, боже, то дай злої, злої...

Коли, якого числа, якого року мама родилась не знаю, але з того, що мама вмерла 22 листопада 1915 року і говорили, що їм 57 років, я виводжу, що вони родились в 1858 році в кріпацькій родині Онуфрея Адаменка на Кам'янці, в Погребищах.

Скільки в мого діда було дітей не знаю, знаю тільки, що помер дід і баба (може під час чуми) і залишили двоє дітей. Левка 11 років і Марію 2-х років. По тодішньому кріпацькому звичаю пан наділ одбирав, бо не було кому панщини робити. А хата й садиба видно остались.

Левко пішов дідів з лірою водити, а маму взяли якісь бідні родичі може й Юхименко на прізвисько Мазій. Мама казали, що якісь бездітні пани хотіли взяти їх за свою, але родичі ці не дали «Може б мені й добре було в тих панів, але не дали й я бідувала чорним-чорно голодна й холодна,» – не раз казали мама).

Я часто думаю нащо тим бідним родичам була сирота Марія? І думаю, що їх привабило зразу може, яка одежина яка осталась від матері Маріїної, а далі з 5 років пристосували за няньку до своїх дітей. Мама гляділи дітей, робили все, що положено в бідняцькому господарстві.

Дядько був ткач, тітка носила білу глину від окопу в містечко за 3-5 коп. пудів два, а то й за кусок хліба. А Марія все робила вдома, а була не вдягнена. Ходила в лахміттях. 6 років мамі було, як перестали панщину робити, але видно Юхименки поля не викупляли.

Коли Мамі було років 12, то вони захворіли на гострець (туберкульоз кості). Нога здається права покрилась ранами. Це було весною. Ну що ж нема робити – нема їсти.

«Сиділа я цілі дні над ставом, де протікала ріка, коло кузні і, щоб не так боліло, хлюпала на рани водичкою. Оце і всі ліки. Люди йшли в місто з міста мене не минали й кождий коло мене зупинявся, бідкався: хто дасть кусок хліба, хто вишень, черешень жменю, а пізніше й сливку чи яблуко. Сорочка була порвана і спідничка з полотна. Не було в що передягнутися. А я цим не журилася, аби не боліло. І от помаленьку стало гоїтися. Там, де рани були, повигнивало, ось дивись, наче собаки повиривали – це все виболіло.

Стали мені люди радити, щоб я покинула Мазіїв, а йшла служити між люди. Брат мій Левко і діда з лірою водив, і в скарбі робив, і в попа наймитував. Як панщини не стало, то йому було 15 років. Пішов в скарб волам хвості крутити, а потім за багацького сина пішов в москалі (царську армію) і хати позбувся і садиби. Служив 10 років. Йому й не треба було служити бо поля не мав, і я мала була, але багачі з старшиною наповратились і забрали беззаконно».

«На осінь рани позаживали і я пішла служити. Осталась в нозі маленька дірочка через, яку сльозило».

І от мама з наймички не платної стали наймичкою платною. В кого вони перше служили, чи може зразу в Присяжнюка Андріана – не знаю. Знаю, що в Андріана й його жінки Гапки служили 4 роки.

Розказували, що Гапка була хороша хазяйка. Одягнули маму щось заплатили. Мама же ж служила добре була роботяща, товкуща і невсипуща. До дітей ставилась ласкаво, несварлива, спокійна.

Андріан і Гапка їздили на ярмарки. Гандріан з кожухами. Гапка колола кабани й сидушила, а на Марію все залишали: дітей, корову, кури, гуси, овець і Марія всього доглядала. Видно Марія пішла в 16 років служити й служила до 20 років.

Точно не знати.

Від Андріана вона пішла до писаря Пригорницького, в Погребищах, а з його дочкою переїхала в Самгородок.

Мама навчились чудово варити, пекти, попрати, попрасувати і все все робити. То наймичка без виходу від 5 годин ранку до 12 ночі.

Зате ще в Гандріана була зроблена Садиком чудова скриня і стояла вона в рідної тітки може по матері в Трохимець Артемихи на прізвисько

Сороки. Жили на Шпаківці, де й тепер ще живе Харитя невістка Ісака Сороки, маминого двоюрідного брата.

Колись на святки маму відпускали в Погребище до тітки й вони гуляли з дівчатами по місті.

«Сватався до мене дуже гарний статечний парубок. Мав хату, поле, але сирота, була б прожила за ним. Але був глухуватий. То оно я виду з дівчатами на місто, а він іде, то дівчата зараз дразняться: «Маріко! Он твій глухий пішов», то я поза дімки ховаюсь, дурна була, а вони може з заздросців,» – розказували не раз мама.

А годи йшли. Мамі було коло 30 років, мама були гарні, одержі було всякої повна скриня, але сирота, нема часу на улицю ходить, а пізніше стара тай як кажуть була б посивіла в дівках. Бо виходили за муж в 16-17-18, а 20 вже стара, а що казати як до тридцяти йде?

Мама вже служили в урядника Пращарука в тому ж Самгородку. Не зле їм було. Гляділи дітей варили, пекли, прибирали...

Отже сталась подія, яка це все змінила. В кінці 1887 року померла в Андріана Присяжнюка жінка. Остала 4 дітей: Голянку 11 років, Софію 8 ½ років, Ганю 6 років і Василя 4 роки. Ще була Мати Гапки жива, сестра Надежда, а в Гандріана сестра Марія і стали радити, кого брати. Дуже хотіла Горпина Петрусенко – вдова з двома дітьми, але не радили, бо зведенюки – це найгірше. Андріану вже було 41 ½ рік.

От Андріан поїхав в Самгородок до Марії, і вона згодилась іти на чужі діти, знаючи, що Андріан кравець і господар.

І так в січні 1888 році мама звінчалися в Кам'янецькій церкві з Андріаном нашим татом.

Горе маму чекало з першого дня. Надежда, рідна тітка Андріанових дітей, підговорила їх, що тепер в хату входить мачуха їх лютий ворог. Все, що осталося од їх матері вона забере, походить, а той своїм дітям буде держати. Тепер їм не буде просвітлої години. Батько буде мачуху любити, а їх ненавидіти. Мабуть, і баба Ганна своє слово встала. Досить того, що поки тато прийшли з церкви, то Голянка й Софійка з скрині всі дорогі тернові хустки, спідниці, сорочки, полотна – все видали з скрині тітці на схованку, та стільки й бачили.

Остала порожня скриня. Може й кожуха, капоту, пояси віддали – все.

Чи робила тітка Артемиха мамі який коровай за звичаєм – не знаю, але Мама вінчалися в вінку барвінковому, як положено.

А по весіллі закачуй рукави і працюй на велику сім'ю: 4 дітей та їх двоє та дід чумак та ще учень челядник 8 душ.

Голяна була крива на ногу і зразу не стала слухати мами. Дівчата між собою гризлись. Софія не злюбила Голяни, бо її вже натурували, що Голяна крива й не вийде замуж, а через неї і Софія в дівках посивіє. Мама працювали і старались не вносити татові в вуха, що дівчата їм не допомагають, а тато за столом шили кожухи й це бачили. І дівчатам був наганяй. Треба було шкури чинити, з коноплями мати діло, прясти, ткати, мочити все на таку сім'ю і все впало на маму.

Треба було обшити, облатати, попраати, на городі робити, в полі і все в одні руки. Літом в пасіці допомагати татові. І корова і свиня, і кури й гуси. І в хаті вічно чужі люди – всім вгоди подай. Дітям мама нічого не казали не били, не сварились. Тато це бачили й громічили на маму, а за дітей боялись, що вони будуть нездатні до життя. Як стануть сваритися й битися, то тато, по тодішньому звичаю різочкою розбороняють. Це робилось в кожній хаті, але ніхто не звертав уваги з сусідів, бо там мачухи не було.

Життя дітей було краще як в інших родин, бо тато старались, щоб всі були взуті, вдягнені й добре наїдjanі: був мед, на пилипівку й великий піст купляли бочку оселедців, риби солоної. Були всякі крупи, мішок муки білої, м'ясо цілу осінь – барани різали. В багатьох родин сотої долі не було того, що в нашого тата, діти не знали, де воно береться, а шепоти з усіх сторін, що вони бідні сироти, робило їх нещасними. Помаленьку й таскати з дому почали. Софія сама каже, що Марії Рибачці і мед, і оселедці носила, а ще більше витуманювала Мотря Маційна.

Софія розкажує, що коли Голяна Дем'янова лежала хвора і голодна то Софія запитала: «А що в вас хіба комори нема?». Діти знали, що в коморі все повинно бути.

Я це все пишу, що мамі мовчки це все на серці перенести треба було. І треба сказати, що та дірочка на нозі весь час була. Тато навіть як женились, то повезли Маму до лікаря (здається Пінського, а може свого друга Панасевича).

Лікар сказав: «Як буде спокійне життя, не буде хвилюватися, то так і буде, а як спокою не буде то відкриється рана».

Тої ж осені татові прийшла «примха» послати Голянну в школу і Софію. Ніхто ж на Погребище не посилав дівчат, крім Денисюка Олекси, який привіз жінку з Козаччини з дівчинкою, і він послав.

То це не мачуха винна?

Софійка додому ходила, а Голянці тато завезли харчі, щоб в тітки Надежди була. Надежда, гірка п'яниця, в голос перед дівчиною кляла кума Андріана, що розганяє дітей з хати, щоб з мачухою вільно було гратися, любезничати і закінчувала: «Не ходи моя дитино в школу. На хоробу дівчатам школа». Голянка рада була й в школу ходила в ряди-годи. Тато в суботу приїжджали одною конячкою ватажком і забирали Голянку додому. А раз вони навідались до Надежди в будний день. Надежда в вікно побачила і сказала Голянці лягти, ще й рушником голову перев'язали.

— Чого це Голянка вдома?

— Ой, куме, вона така слаба, голова болить, то я не пустила.

Тато працювали 4 роки в Аптекаря, то знали, хто хворий, хутко до Голянки – пульс все нормально.

— О, куме, на чорта дівчатам школа? Вигадки.

— Це вже не ваш клопіт, а ти, Голянко, щоб в школі була.

Більше року Голянка ходила й нічого не навчилась.

Був 13 год, то пішла до Панасевича служити, щоб мачухи не бачити.

Софія ходила 2 роки в школу і дома тато доставляли, щоб вчилась – це була тяжка наука, – і вона навчилась читати лише.

В тому ж 1888 році 20 листопада родилась Мотрона. Це була і радість велика, і горе. Рік кричала без перестанку. Що вже робили нічого не помагало. Думаю й до Панасевича тато возили – кричала. Була дуже гарненька білявенька й казали неклъована. Софія тепер розказує, що всі на улиці любувались нею, але були такі, що й казали: «Тьоппи нею, нащо вона тобі мачушина?».

Дівчатам треба було вбори, а тато казали «живи просто проживеш літ за сто» й набирали просте міцне. Дівчатам треба було бавелки, щоб вишивати сорочки, а тато казали: «Пусте нащо ті вишивки?».

То мама свої загоровані спідниці перешивали на дівчат. Своїми хустками напинали, розкорпають десь грошей і на бавелку дають, дівчата тайно вишивають.

Через 2 роки вродилась Федорка, а може й раніш. Треба глядіти, треба робити. Треба баняки тягати, шкури парити, і на 10 душ зварити.

Літом робота в городі, а Софії вже 13 років рветься на буряки по 10 коп. день, аби свої гроші. Мама виступають ходатаєм, щоб тато купили намисто, що тато й роблять.

Своє на рубля вдома пропадає, а заробить 10 коп. вона Софія дала свого рубля, а тато 9 крб. і купили намисто, але тато ледачі – це вона сама купила.

Софія розказує, що діти мали чоботи и черевички й весь куток ходив до нас позичати чоботи, як треба було до причастя.

Софія робила збитки. Ось випадок, про який Софія сама розказує: «Покинула хату одчиняну в жнива й пішла з дитиною до Марти Мазійки. Та послала мене в огірки до бідної Левчихи. Левчиха не була в полі і здерла з мене дівчинки хустинку. Тоді Мотря мене знов виряджає по огірки, але голу лиш торбина через плечі. А було вже років 10 – 11. А Левчиха несе хустку до батька, а батько саме з поля йдуть.

«То ти, багатире, посилаєш до мене бідної огірки вибирати? В тебе мало? Щоб в тебе вибрало, щонайлюбіше, щонаймиліше!».

— «Жінко добра! Я нічого не знаю! Я йду з поля».

— «То йди подивись».

Тато йдуть, а я проти них гола вихожу. «Ти чого гола?»

А я огірки все вудиння повиривала й потоптала.

Батько мене за руку та до огірків, але там лихо. Тато Левчиху заспокоїли, що дадуть мішок огірків. А мене дома тяжко побили. Защо мене так тяжко скарали? А все Мазійка проклята».

А мамі як? Добре що може їх дома не було. Василь ріс убоїськом. Бігав, ганяв. Зразу тато раділи бо один же хлопчик, а потім збитків наробить таких, що не бити не можна. Бив дівчат. Прийде Голяна, Софія, то він їм руки в коси застромить і тягне, а вони кричать. А тато розбороняють різачкою.

А сусіди бачать і все винна мачуха. Одна Ганна була і до роботи і до всього. Ганна пішла в школу і за 3 роки друга дівчина по щоту в Погребищах. Закінчила в 1893 році школу церковно-приходську однокласну, а мама після Федорки мали Трохима, який, хоч і родився живий, а й не охрестили, а вмер. Йй закопали в трунці тато в кутку на городі під черешнею. Пішов Василь в школу хоч тато й навчили його читати в 5 років, а в 7 років він вже ходив з Ганею в школу. А тут і Фекла родилась.

Голяна служила в Панасевича 4 роки, а приходила з дівчатами сваритися. Їй було 16 років як Фекла родилася. Діти росли, їсти було кому, а робити Мамі. Тато все достачали, але й п'янінькі часто приходили. Мама за Феклою чуть не вмерли, а родили після зелених свят і через місяць пішли на жнива. Через півтора року родився неживий Іван. Все від непосильної роботи. Софії вже було 15 років.

Вона втьокала, йшла на роботу, а коли Ганна раніш неї вирветься, то вона остається дома й плаче, а не робить. З дому вона тягне, то Рибачисі, а далі Фанасі, Чернишовій Меланці, Мазійовій Мотрі, а той Явдосі Стаськовій. Тягне мед, оселедці, сало, м'ясо бараняче. Що попаде. Мамі доносять, але вони душею тремтять, щоб тато не дізнались. Мотрона пішла в школу в 6 років: болота, води, а мама все передумують. Перший рік ходила так собі, а потім стала нормально ходити.

В 1894 році родилась Настя. А літом трапилось велике нещастя. Федорка чудова дівчинка вже й няньочка враз попала до корови, яка її взяла на роги і вбила. Чи вона ще днів 2 пожила не знаю, але мамі був великий біль і жаль. 6 років дівчинку втратити. А тут Софія, Голяна й Ганя. Голяні 20 років, Софії 17 років, Ганні 14 років. Софія б'ється з Голянню.

До неї сватачів багато, – боїться, що через Голянню посивіє. Голяна з місяць наб'ється і їде служити.

Хоч її в Панасевички було тяжко, але вона навчилась варити і всього так, що служила в начальника станції, а коли начальник виїхав в Фастів, то і її забрали.

Ганя росла краща, доскоцька і до неї на улиці хлопці горнулись, а до Софії не так. От підуть на улицу. Софія гляне, що Ганя танцює й коло неї всі, вона додому, наробить плачу, що Ганна на улиці біду вичворяє, чом тато нічого не скажуть. Тато беруть нагайку і йдуть за Ганною, а на улицу то й Софії вже не пускають в хаті плач. На кутку сміх з Гандріана, а Мусієць доказує, що будеш солити дівчат, а мама все переживають і знову родився хлопчик Іван неживий. А тут до цього всього заслабла Мотрона на ногу – і рік лежить. В неї тоже туберкульоз кісті. Крутило ногу крутило, поки в стегні дірки не викрутило.

Василь ходив в нашу школу, далі пішов в Кам'янецьку, бо там богослов вчив. Коли кончив і не кончив, то тато віддали його в Спиченці в второкласну учительську школу.

Коли Василь в Погребищах робив вешкети, дома говорив так з дівчатами й на збитки всім, що батько мусів бити. Найбільше скаржилась татові Софія.

Коли вже Василь був в Спиченцях, то такі бешкети робив, що не раз його мали виключати, але тато перетупцювали. То вікна побив, то бився, то взявся в простиню і когось лякав, а напорівся на вчителя. За вікна плати, за право навчання плати 60 крб. в рік.

Вози білизну щотижня. І цього всього старання ніхто не бачив, а як тато поб'є Василя – всі бачать і всі винують махучу. А того не бачать, що тільки один Сидорук Ганонь вчив Андрія на вчителя й Присяжнюк Андріан другий.

Василь був від роду кривий на ногу, і тато всі сили тратив, щоб йому дати кусок хліба. А злі язика казали, що навмисне вчить, щоб поле мачушиним хлопцям було.

А мамі слухати дуже добре. Мама наймичка безсловна безплатна знала робити й ще очаг родинний берегти. Навчила Софію і Ганю всього робити, щоб були хазяйки. Вони знали всяку роботу більше, як інші дівчата.

Ганну хотіли тато обов'язково вчити, але школи для дівчини не було. Повезли її в Зозулинці до теї полковниці, що відкрила школу для дівчат, а коли Ганна роздивилась, то були наймички 6 років, а на 7 році вчила шити, господарство вести, щоб були для панів добрі ключниці.

Тато пішли в покої і розтаяли, як побачили дівчат, наче панночок, а Ганна була на дворі і бачила, як в болоті задрипані вихованки одні гуси гнали (був дощ) інші корови. Нещасні. Ганна з ними поговорила і відмовилась 7 років бути рабинєю, як тато не вговорювали.

В 1898 році родився Федось. Хороший був хлопчик. Жив півтора року. Захворів на кір. Вже й вилікувався, але видно ускладнення і в 1899 р. в серпні вмер.

Мама їздили з татом на ярмарки не раз перемерзали не раз перескляли душею, як тато підуть могорич пити з тими, хто купив кожухи. Приїдуть опівночі, а вдома не все в порядку.

А то й випадки різні були Тато оставили сані й кожухи на возі й пішли на могорич. Виходять ні коней, ні саней. Шукали нема. Прийшли додому з батіжком.

От стара ні коней, ні кожухів

— Добре, що ти живий, а то все нажите. Коні чужі люди відбили в злодіїв і конячка прийшла.

А раз поїхали тато і взяли з собою Мотрону в Плисків (вони часто кого-небудь брали). От вона на возі заснула, а вони зайшли до Носика Йосипа, в будку на ст. Погребище, Данилового сина, за яким була Гаврилова Сестра. Скільки вони були в будці невідомо, а коли вийшли, то ні воза, ні кожухів, ні дитини нема. Стали шукати гукати Анастасія Андріанівна нема. Прийшли додому з батіжком і як сказали, що нема ні воза, ні кожуха, ні дитини (*перекреслено Н. А.*), то я почула (може мені 2 роки розпачливий крик мамин. Може вперше за життя мама крикнули:

— Найди мені дитину! Розбудили всіх старших, найшли ліхтарі, світили свічки й пішли шукати.

Мама і кричали, і таке в хаті було наче похорон без вмерлого. Приходив Чумак – нема. Приходила Ганя – нема. Навіть я дитина не спала. А що вже бідна мама...

Аж під ранок найшли в Ксьондзовій дубині – коні заплутались в дубах. Стояли, стояли й заїржали. А Мотрона здається спала. Страшний випадок.

А скільки різних хворостей. В Василя чорна віспа, то руки в'язали, щоб не рябий був, дихтерия, кір, скарлатина нікого не минула і треба було рятувати.

*(архівний текст подано зі збереженням орфографії;
продовження в наступному номері)
Висловлюємо щиру вдячність директору
КУ «Погребищенський краєзнавчий музей
імені Н. А. Присяжнюк» Княжук Л.В.
за надані архівні матеріали*